

Alaitz OLAIZOLA BORDA.

Clitemnestra-ren itzulera.

Donostia Hiriko Kutxa sariak 2004.

Karlos del OLMO

Literaturan, irudimenaren lurraldea denez gero, artifizioa, asma-zioa, ustekabeko gertaera fantastiko edo harrigarriak ez dira bizitzan bezain txundigarri gertatzen. Are gutxiago antzerkian, non antzezlan-ik naturalenak, errealistenak ere urruntze moduko bat proposatzen duen. Joko moduko bat hitzartzen dute ikusleak eta antzezleak: badakigu hau dena ez dela egia baina egin dezagun egia balitz bezala, joka dezagun pare bat orduan bestelakoak bagina legez. Ez da, beraz, estonagarri gertatuko Alaitz Olaizola Borda idazlearen *Clitemnestra-ren itzulera* antzezlanean bat-batean gaurko eguneko etxe batean Grezia klasikotik hogeita bost menderen zubia igarotako Klitemnestra esnatzea eta, ez bat ez bi, familia (ez hain) arrunt baten erdira agertzea. Loa tarteko, bitartekari. Aurkatzekorik edo esatekorik ez literatur ballabide horren gainean. Ezta gutxiago ere. Loaren balla-kizuna tresna klasikoa ere klasikoa izan da literatur genero guztietan. Oztoporik ez, literatura dramatikoak dugu aztergai, buruan.

Fantasiak eta asmazioak, halere, asmakizunaren legeak bete behar dituzte, koherente izango badira. Adibidez, hizkuntzaren le-gea. Alegia, onargarri gerta daiteke antzerki baten hasieran Greziako emakume bat amets batetik legez esnatzea gaurko familia euskal-dun baten etxean. Sinesten gaitzago da lehenengo unetik bertatik greziar andreak eta euskaldunak berbetan natural-natural hastea eta elkarri ulertzea. Hau da, haletako bat beste toki eta garai batzuetan esnatzeagatik harri eta zur gelditzea pertsonaiok, elkarren berri izan ahala, inoren ohiturengatik ere apurka-apurka zurtuta geratzea, baina hizkuntz kontuengatik ezer ez esatea. Areago, antzezlanean hiz-

kuntza bera osagai bizi-bizia dela, zenbateraino eta egileak greziera-zko hiztegia sartzeraino eta testua han-hemenka oharrez josteraino, ahoz, antzezterakoan, inondik inora erraz argitzerik edo ematerik izango ez diren oharrak. Edo gaur egungo pertsonaia bat, gaurko familiaren ama, ia ezari-ezarian, greziera klasikozko eleak normal-normal erabiltzea. Irtenaldi barregarriak, inondik inora, baina komunikazio jauziarena ez da oso ulergarri hizkera greziarrezko berbak ugari ere ugari agertzen direlako, hau da, fikzioak ematen duen aukera, hizkuntzarena disimulatzea den-denak berbetan normal jarrita, eta atzerritarren berba batzuk nabarmentzea, ohitura ezberdintasuna funtsatzeko. Baina ez da oso erraz irensten hizkuntzaren alde hori.

Horiek denek pentsarazi behar digute epaimahaia irakurle xeheak ikusten ez dituen bestelako alderdi onak ikusi zizkiola lanari. Azken buruan, lehiaketara aurkeztutako lanik onena izan omen zelako. Bestela esanda, gainerako guztiak hau baino txarragoak bide ziren! Kontua da, halere, berez, lan hau ez zela epaimahaikoen iritziz irabazle gertatu beharrekoa, beste bat baino. Arazoa: lan hura aurreko urteren batean irabazle izandako egile batek aurkeztu zuen. Eta laz indarrean jarritako arauak galarazten zuen epaimahaiko edo irabazle izandakoari sarira aurkeztea. Beraz, bat-batean, erabaki behar latza sortu zen: bigarren geratutako izangaia saridun izendatzea, saria eman barik uztea ala, atzera ere, aurkeztutako guztiak egoera berriaren arabera aztertzea, alegia, irabazle aukeratutakoa kenduta, beste guztien ezaugarriak aztertu eta beste bat irabazle izendatzea. Baina jendea aurrean zen. Hari beretik tiraka, halere, hurrengo izangalak are txarragoak ziren sinesgarritasunari eta hizkuntz mailari —kalitate literarioaren osagarrietako bat— dagokienez? Sinesteak neke du, halere. Lehen esan legez, epaimahaikook gizaki arruntek ikusten ez dituzten nolakotasun eta bertuteak ikusteko gauza izan ziren, zalantzarik gabe. Donostia hiria antzerkiaren alorrean saria irabazitako lan gehienen ezaugarri literario eta hiz-kuntzazkoak ikusita, pentsatu beharra dago kanpotik nekez ulertzen diren irizpideak darabiltzala sariak emateko orduan. Edo urterik urtera lagun horiek aldatzen direla. Irizpideak epaimahaikoen iritziz, ulergarriak eta koherenteak izango dira, ezbairik gabe. Kanpotik ikusita, ulertezin eta ilun samarrak iruditu dakizkiguke, baina gauza jakina da epaimahaikide izatea oso eginkizun gaitza dela, buru eta bihotz ho-tzak eskatzen dituela, irizpide etiko estuak beharrekoa dela. Euskal He-

rrian zurrumurruek ugari dabilta kulturgintzan hainbat saltsatan (behar baino gehiagotan?) dabilzan kultur eragile baten edo besteren etika molde bereziaz edo jokabideaz, tragedia klasikoetako jainko apetatsuen antzera jokatura, besteen destinoaz jolasean omen dihardutelako. Zenbateraino eta halakoen jokabidea nobelarik beltzera edo tragikomediarik gazi-gozenaren gai izateraino, txokoetatik barreiu dabiltzanei jaramonik eginez gero.

Greziako mitologia mendebaldeko kulturaren inspirazio iturri agortezina da, marrazki bizidunetara eta parke tematikoetara ere heldu denez gero. Drama greziarra mendebaldeko antzerkigintzaren ikurra da. Ez da harrigarri, beraz, idazleok behin eta berriro heroi eta jainko horiengana jotzea gaurko mundua esplikatzeko orduan. Hala, Klitemnestrak Homeroren garaiko poemetara garoatza. Agammenonekin esposatutako Peloponesoko erregina Helena ospetsuaren lehengusina zen. Greziar drama klasikoetan pasioa, grina irudikatzen ikurra da. Youcenarrek oso modu ederrean jaso zuen ipuin batean. Senarrak bion alaba Ifigenia hilarazi zuenez gero jainkoak gerran akeoen alde jartzea lortzearren, mendeku moduan senarraren lehengusu gazte bat hartu zuen amorantetzat. Agammenon erregea bera, gerratik itzuli berritan, hil egingo dute emazteak eta amoranteak elkar hartuta. Beste seme-alabak, Elektra, Krisotemis eta Orestes artean jauregian daudela eta krimenaren berri izango dutela. Klitemnestrak amorantearen ondoan iraungo du Mizenas gobernatzen. Baina seme-alabon gorrotoa jasan beharko du. Elektrak Orestes ama eta amorantea hiltzera bultzatu omen zuen. Guztiarekin ere, herriak isilik, zaratarik atera barik jasan zuen erregina asasinioa eta amorantea aginte aulkian egotea. Hainbat gogoeta egiteko gaia, nolana ere den. Ontzat jo zuen herriak emaztearen jokabidea?

Alaitz Olaizolaren antzezlanak, gainera, ia bi mila eta seiehun urteko zubia tartean dutela bizi izan diren emakume batzuen egoera proposatzen du gogoeta gai. Emakumeak historian jasan izan duen ikusezintasuna, sarri ere sarri sikiera pertsonatzat ere ez hartzea batzuek, erraz lotu dakioke antzerkiak gizartean jasaten duen ikusgaitzasunari. Eta, zertan esanik ez, tratu txarren galari, zoritxarrez, oihartzun klasikoek eta gaur emakume batzuen egungo egoera lazgarri eta odoltsuak bat egiten dutelako.

Ohitua gaude entzuten beste emakume batek tratu txarrak jasane dituela. Eta baten batek, oso gutxitan, senarra edo bikotekidea

asasinatzea erabakitzen duela. Maiz, ia erantzuteko gaitasuna galtzen dugu.

Euskal antzerkiarekin gertatu legez. Baina hil hurren hau ez da oraingoa, aspaldidanik luzatuz datorren drama isila. Batzuetan, hilketak edo gertaera lazgarriak metatzen direnean, aieneak hasten dira, haragi urratzeak ugaritzen... Antzerkiari dagokionez, ezta apurtxo hori ere. Literatur lehiaketarik ez balego inork ez lukeela literatura dramatikorik argitaratuko? Eta zer? Nobelista euskaldun handi eta ezagun bat dugunez gero, zertarako gehiago? Idazten den antzerki apurra inork ez duela antzezten? Nori zer dio? Obra barregarrien bat ikusita lasai askoan geratzen omen dira bai ikusleak, bai kultur gizon-emakumeak.

Zorigaitzoz, euskal antzerkia hiltzea gerta daitekeen gauza izan daiteke, eta ez urte askoren buruan, ez. Etsaia, gainera, ez da kanpotarra edo arrotza izango, ez, etsaia etxean izango da. Zineari eta telebistari ezin zaie, ez haiei bakarrik, bederen, euskal antzerki-gintzan gertatzen denaren errua. Sektore pribatuak ez du dirurik jokutzen antzerkia ekoizten, sektore publikoarentzat antzerki nazionala, antzerki sare sendoa, geure burua atzerrian aditzera ematea ez da lehentasun estrategikoa. Egunez egun, gure antzerkiaren ataltxoaren bat hiltzen da, minbizi hiltzaile batek akabatuta. Idazle batek antzezlanak idazteari uztea erabaki duenean, inork lana argitaratuko edo antzeztuko ez diolako, gure kultur ondareak zer edo zer balio-tsua galtzen du. Inork jakin ez arren. Gurean ere hasita dago gertara kezkarri samar bat: euskal antzezlanen bat ekoiztu nahi denean, dramaturgo batengana jo beharrean, eleberrigileengana jotzearena, aurretik nobelak bildutako arrakasta erabili guran.

Ukatzerik ez dago, arte kontuetan ere kapitalismoan, merkatuaren legearen mendean bizi garela. Alegia, kulturean ere dirua no-raezekoa gertatzen dela, bera dela aurreku eta berberak agintzen atzeskuak zelan egin dantza. Eta diru kontuetan, txarteldegia agintzen du, ikusleek, bestela esanda. Antzezlan mota batzuk besteak baino erakargarriagoak dira, izan ere, emaitza ekonomikoen aldetik. Hala, obra eta talde batzuek dirua eurrez batzen duten arren, beste batzuek bakardadea, ikusle gutxi eta sarrera murrizak beste ordainik ez dute izaten. Batzuen egoera mardulak ez du besteon ahulezia eta hezur huts direla ezkututzen. Itxuraz, ekoizle edo antzezle batzuentzat, egungo euskal dramaturgo biziak zama baino ez dira, hobe

hildako edo atzerritar egile baten berba itzuliak. Zertan gutarrek in arriskatu? Sariak sari, argitalpenak argitalpen, literatur adituen iritzia iritzi, egungo euskal dramaturgo biziak ia hutsaren hurrengo dira euskal eszenatokietan, beren konpainia eratzen ez badute, bederen. Baina idazle guztiei ezin eska dakieke ekoizle, zuzendari eta antzezle ere izateko.

Zoritxarrez, ia euskal dramaturgoarenak egin du. Eta antzerki idazleak erabat desagertzen direnean, euskaldun bat ere ez da harriztuko. Dagoeneko denak ikusezinak ez badira, laster gardenak izango direlako, erabat. Euskal egile bizi bakar baten gainean ere ezin esan daiteke batez ere dramaturgoa denik, gehien bat antzezlanak idazten dituenik. Apika, oso beharrezko ez direlako. Kontua antzerkia euskaraz egitea bada, ezain kanpoko lan ospetsu itzuliak, edo telebistan ikusten diren programa arrakastatsuen bertsio sasi-dramatizatuak aski izango dira. Kataluniari begiratu behar diogu, beste kultur gai askotan legez, bekaitz, inbidiaz leporaino beterik. Literatura dramatikoko indartsua dute, lanak ekoiztu, arrakastaz antzeztu eta, gaztelanira itzulita, beste erkidegoetan, are atzerrian ere, jokatzen dituzte. Kataluniak, besteak beste, ekonomi sektore indartsu bihurtu du antzerkia. Dramaturgia esportatzen du. Antzerkia enbaxadore darabil. Gure antzera, izan ere, igual-igual!

Euskal kulturagileek eta politikariek saihestu uzten dute antzerkiaren egoera penazkoa. Antzerkiaren osasun onaz gezurra dlogunean eta, azkenean, geure gezurrak sinetsi ere egiten ditugu. Nazioa garella diogu, baina ikuskizun dramatikoei dagokienez, behintzat, kolonien mailan gaude. Edo txarrago, kolonizatu kontzientzia dutenak matxinatu egiten direlako. Gurean... ez bezala!

Zinean legetxe, gero eta sarriago, garrantzizkoago bihurtzen ari dira antzezleen aurpegiak testua edo zuzendaria bera baino. Halakoxeak dira garaia. Gauza on bat esan daiteke euskal dramaturgoen gainean: ikusleek ez dituztela gaitzesten. Egia handia da, zeren, zer edo zer gaitzesteko, kritikatzeko, ezagutu egin behar delako. Eta gure unibertso honetan, inork ez du antzerki izarrik ezagutzen. Aditu batzuen iritziz, telebistako programazio batzuek Pirinioez hego aldeko herritarren kultur desarmaea eta basamortua besterik ez dituzte bultzatzen. Horietako batzuk, euskaldunon mendean ez daudenak, Europako beste nazio batzuetan, Italian kasu, antzeko fenomeno bat bultzatzen ari dira. Denak esku berberetan daude. Baina euskal

erakundeok zenbait komunikabideren jabe dira. Halere, dramaren euskal dramaren drama izan ohi da dramak jasaten duen axola gabezia, antzezlanak ez sustatzea ez irrati bidez, ez telebista bidez, ez konpainia nazionalaren bitartez, ez euskal antzerki institutuaren bidez. Basamortua. Eremu latza. Horixe. Zinemaldiaren *glamour* hutsala nahikoa ote da guk ia ezer ekoizten ez badugu? Foru eta Autonomia erkidegoetan ere Francorekin antzerkia hobeto bizi zela ondorioztatu behar da. Ipar Euskal Herriak, ordea, bere txikian eta merkaturik ez ia absolutuan, zaletasun eta sormen handiagoak erakusten ditu. Xumeak bezain esperantzagarriak.

Pintorea, eskultorea, zinemagilea, narratzailea edo poeta zain egon daitezke, sortzen duten bitartean hartzailetik, publikorik ez dute behar. Antzerkian, ostera, sormena bakarrik amaitu daiteke baldin eta testu horren indarra jende aurrean, ahoz esanda frogatzen badu.

Horrelako sariketako testu askotan bezala, honetan ere, tamalez, akats ortotipografiko eta bestelakoren bat edo beste dago, behar baino gehiago, alegia, zuzentzailerik egon ote den zalantza egiterainokoak ere. Hori ere oztupo bihur daiteke lanaren mamia behar bezala dastatzeko orduan. Literatura dramatikoak beste ezein literaturak baino behar handiagoa du ahotsarena, hitzezko euskarriarena, izan ere. Baina huts formazko horrek, berez, ez dio ezer kentzen testuari, edozelan ere, gidoiak moldaketa formal sakonen bat ala beste beharko lukeelako eszenaratu gura izanez gero. Ezin uka daiteke, halere, bere ikusezintasunean euskal literatura dramati-koari oraindik arnas hari bat geratzen zaiola horrelako sari eta testuei esker. Noiz arte, ordea? Horra hor drama gaia, ezinago klasikoa, ezelako ezbaierik bagarik mito ezagunen bati erraz lotzekoa. Azken buruan, Klitemnestrak berak esan ei zuenez, ezinezkoa da zendu bat hiltzea.